

Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΠΟΓΡΑΦΗ
ΤΩΝ ΚΥΘΗΡΩΝ

1715

Χορηγός της έκδοσης:
Ιδρυμα Λίλιαν Βουδούρη

© INE/EIE 2009
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
Λεωφ. Βασ. Κωνσταντίνου 48
Αθήνα 116 35
ΤΗΛ. (210) 72.73.554 / 72.73.556 – FAX: 72.46.212

ISBN 978-960-7916-82-2

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
— 107 —

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΜΠΑΛΤΑ

Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΠΟΓΡΑΦΗ
ΤΩΝ ΚΥΘΗΡΩΝ
1715

ΑΘΗΝΑ
2009

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	15
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
Η παράδοση στους Οθωμανούς	17
Η οθωμανική απογραφή	23
Διοικητική διαίρεση και πληθυσμός στα Κύθηρα του 1715	24
Η σηματοδότηση του οικισμένου χώρου	33
Η οικονομία του νησιού	34
Ο κεφαλικός φόρος	39
Επίλογος	40
ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΥ	
Εισαγωγικό σημείωμα στην έκδοση	45
I. <i>ÇUKA ADASI TAPU-TAHRİR DEFTERİ</i> / Το ταχρίρι των Κυθήρων	49
Defter-i cezîre-i ada-i Çuka	51
Nefs-i KAL'A-İ ADA-İ ÇUKA	53
VAROŞ-İ KAL'A-İ mezbure	56
NÂHİYE-İ LİVADİ	70
Karye-i FACADİKA	70
Karye-i MAYERYANİKA	71
Karye-i KAÇULYANİKA	72
Karye-i CANETİKA	73
Karye-i İSTAYANİKA	74
Karye-i HARGÂDİKA	75
Karye-i SAMİYADİKA	76
Karye-i KARAVOHORYO	77
Karye-i MAZARAGÂNİKA	79
Karye-i LİKUVARA	79
Karye-i MANİTOHORİ nam-i diğer ÇİKALARI	80
Karye-i İSTRAPODİ	82
Karye-i KATUNİ	83
Karye-i PORTALAMYATİKA	85
Karye-i PRACYANİKA	86
Karye-i ALEKSANDRADES	88
Karye-i KİRYAKADİKA	89
Karye-i AYO İLYA	90
Karye-i PİCİNÂNİKA	91
Karye-i İSTATYANİKA	92
Karye-i KARTERYANİKA	93
Karye-i KERAMOTA	94
Karye-i BURKO	96

Karye-i KARGONADES	97
Karye-i KONDOLYANĪKA	98
Karye-i DRĪMONA	100
Karye-i ĪSKORPOYANĪKA	101
Karye-i LURADIYANĪKA	102
NĀHĪYE-Ī MĪLOPOTAMO	103
Nefs-i MĪLOPOTAMO	103
Mahalle-i PAPA MARKO, tâbi-i m[ezbur]	105
Mahalle-i PAPA MĪHALĪ, der m[ezbur]	106
Karye-i DRĪMONARĪ	108
Karye-i DOKANA	109
Karye-i YARADĪKA	110
Karye-i KALOGERENES	112
Karye-i AREGUS	113
Karye-i PĪSYOPĪGADĪ	114
Karye-i RĪZES	115
Karye-i AYO SOSTĪ	116
Karye-i FRACA	117
Mahalle-i AYO PANTES, der karye-i Fraça	120
Mahalle-i LENDARAKĀNĪKA, der karye-i Fraça	120
Mahalle-i LENDROTYANĪKA [= KENDROTYANĪKA], der karye-i Fraça	122
Mahalle-i RAYĪĪSYANĪKA, der karye-i Fraça	123
NĀHĪYE-Ī KASTRĪSĪYANĪKA	124
Nefs-i KASTRĪSĪYANĪKA	124
Karye-i YORGADĪKA	126
Karye-i BABAKARADĪKA	127
Karye-i KĪPERĪ	128
Karye-i ALOYĪZYANĪKA	130
Karye-i PĪCĪNADES	131
Karye-i YERACĪTYANĪKA	132
Karye-i RONYADĪKA	133
Karye-i MĪTATA	135
Karye-i VARLYANĪKA	137
Karye-i PRĪNYADĪKA	138
Karye-i ZAGLANĪGĀNĪKA	139
NĀHĪYE-Ī POTAMO	140
Nefs-i karye-i POTAMO	140
Mahalle-i FARDULYANĪKA KEBĪR, tâbi-i mezbur	141
Mahalle-i FARDULYANĪKA SAGĪR, tâbi-i mezbur	143
Mahalle-i KORONYANĪKA, tâbi-i m[ezbur]	145
Mahalle-i KLĪMATANARYANĪKA, tâbi-i m[ezbur]	148
Mahalle-i ĪSGEGĀNĪKA, tâbi-i m[ezbur]	149
Karye-i LOGOSETĪYANĪKA	152
Karye-i MAVRĪYANĪKA	155
Karye-i HRĪSTOFORYANĪKA	157
Karye-i GURYA	159

Karye-i MELİTYANİKA	161
Karye-i TRİFİLYANİKA	162
Karye-i KOMNYANİKA	163
Mahalle-i KOMNİYANİKA, tâbi-i m[ezbur]	164
II. ÇUKA ADASI CİZYE DEFTERİ / Το κατάστιχο του κεφαλοχάρτσου	167
Defter-i hâne-i cizye-i cezire-i ada-i Çuka	169
Nefs-i KAL'A-i ada-i mezbur	170
Der VAROŞ-İ KAL'A-i mezbur	173
NÂHİYE-İ LİVADİ	182
Karye-i FACADİKA	182
Karye-i MAYERYANİKA	183
Karye-i KAÇULYANİKA	184
Karye-i CANETİKA	184
Karye-i İSTAYANİKA	185
Karye-i HARAGÂDİKA	185
Karye-i SAMİYADİKA	185
Karye-i KARAVOHORYO	186
Karye-i MAZARAGÂNİKA	187
Karye-i LİKUVARA	187
Karye-i MANİTOHOR nam-i diğ ^{er} ÇİKALARİ ma' karye-i İSTRAPODİ	187
Karye-i KATUNİ	189
Karye-i PORTALAMYADİKA	190
Karye-i PRACYANİKA	190
Karye-i ALEKSANDRADES	192
Karye-i KİRYAKADİKA	193
Karye-i AYO İLYA	193
Karye-i PİCİNÂNİKA	194
Karye-i İSTATYANİKA	194
Karye-i KARTERYANİKA	195
Karye-i KERAMOTA	195
Karye-i BURKO	197
Karye-i KARGONADES	197
Karye-i KONDOLYANİKA	198
Karye-i DRİMONA	199
Karye-i USKORPOYANİKA	200
Karye-i LURADIYANİKA	201
NÂHİYE-İ MİLAPOTAMO	201
Nefs-i MİLAPOTAMO	201
Mahalle-i PAPA MARKO, tâbi-i m[ezbur]	202
Mahalle-i PAPA MİHAL, tâbi-i m[ezbur]	203
Karye-i DRİMONARİ	204
Karye-i DOKANA	204
Karye-i YARADİKA	205
Karye-i KALOGERENES	206
Karye-i AREGUS	207
Karye-i PİSYOPIGADİ	207

Karye-i RİZES	208
Karye-i AYO SOSTİ	208
Karye-i FRACA	209
Karye-i AYO PANTES	211
Mahalle-i LENDARAKÂNİKA, tâbi-i m[ezbur]	211
Mahalle-i LENDROTYANİKA [= KENDROTYANİKA], tâbi-i m[ezbur]	212
Mahalle-i RAYİŞİYANİKA, tâbi-i m[ezbur]	213
NÂHİYE-İ KASTRİSİYANİKA	213
Nefs-i KASTRİSİYANİKA	213
Karye-i YORGADİKA	215
Karye-i PAPAKARADİKA	215
Karye-i KİPERİ	216
Karye-i ALOYİZYANİKA	217
Karye-i PİCİNADES	218
Karye-i YERACITYANİKA	219
Karye-i RONYADİKA	220
Karye-i MİTATA	221
Karye-i VARLYANİKA	223
Karye-i PRİNYADİKA	223
Karye-i ZAGLANİGÂNİKA	223
NÂHİYE-İ POTAMO	224
Nefs-i karye-i POTAMO	224
Mahalle-i FARDULYANİKA KEBİR, tâbi-i m[ezbur]	225
Mahalle-i FARDULYANİKA SAGİR	225
Mahalle-i KORONYANİKA, tâbi-i m[ezbur]	227
Mahalle-i KLİMATANARYANİKA, tâbi-i m[ezbur]	228
Mahalle-i İSGEGÂNİKA, tâbi-i m[ezbur]	229
Karye-i LOGOSETİYANİKA	232
Karye-i MAVRİYANİKA	234
Karye-i HRİSTOFORYANİKA	235
Karye-i GURYA	237
Karye-i MELİTYANİKA	238
Karye-i TRİFİLYANİKA	238
Karye-i KOMNİYANİKA	239
An mahalle-i KOMNİYANİKA, tâbi-i m[ezbur]	240
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	245
ΓΛΩΣΣΑΡΙ	253
EYPETHPIO	259
ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΙΑ	307

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αιτία για τη δημιουργία του βιβλίου, όπως κατέληξε, ήταν η διαρκής παρακίνηση της φίλης και συναδέλφου Μαρίας Λεοντσίνη να ασχοληθώ με την οθωμανική περίοδο της ιστορίας του νησιού της, αυτά τα τρία, μόλις, χρόνια κατοχής του, από το 1715 έως το 1718. Επιθυμία της να βρω και να εκδώσω το σχετικό αρχειακό υλικό για να φωτιστεί και το παντελώς άγνωστο αυτό ιντερμέτζο στη μακραίωνη βενετική κυριαρχία. Η συστηματική της 'όχληση' και η πρόκληση της σύγκρισης μιας οθωμανικής απογραφής, που ενδεχομένως να ανακάλυπτα, με τις βενετσιάνικες που είχαν μέχρι τότε δημοσιευτεί, ήταν καθοριστικά στοιχεία για να εμπλακώ στην κυθηραϊκή περιπέτεια. Η πρόκληση ήταν μεγάλη για να λύσω προσωπικά μου ερωτήματα σχετικά με τη διαδικασία και τον τρόπο της σύνταξης των οθωμανικών καταστιχώσεων, θέμα που μόνο δεδομένο δεν είναι, στον ελληνικό τουλάχιστον χώρο που τον επισκοπώ τόσα χρόνια. Η ποικιλία των οθωμανικών καταστιχώσεων ζητάει κάθε φορά την ερμηνεία της. Η ύπαρξη, λοιπόν, βενετικής και οθωμανικής μαρτυρίας για τον ίδιο τόπο, που τυχαίνει μάλιστα να είναι ένα μικρό νησί, ένας περιορισμένος γεωγραφικά χώρος, πίστευα ότι θα με βοηθούσε να λύσω απορίες μου και να επεξεργαστώ περαιτέρω κάποιες υποθέσεις εργασίας που έκανα για την περίπτωση του Μοριά και της Κρήτης, περιοχές που γνώρισαν επίσης διαδοχικά τη βενετική και την οθωμανική κατοχή.

Κατά τις έρευνές μου στους καταλόγους του αχανούς Οθωμανικού Αρχείου της Πρωθυπουργίας στην Πόλη (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) σε εποχές πριν από τη δημιουργία του ηλεκτρονικού κατάλογου, τα έγγραφα που εύρισκα για τα Κύθηρα, το *Τσούκα αντασί*, αφορούσαν κυρίως το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα. Η πλειονότητά τους σχετιζόταν με θέματα πειρατείας, κούρσου και κοντραμπάντου. Αρκετά ήσαν τα έγγραφα που αναφέρονταν στα γεγονότα της δράσης του Λάμπρου Κατσώνη. Το 2002, μετά από συστηματική έρευνα στο αρχειακό υλικό των ετών 1715-1718 στις διάφορες αρχειακές ενότητες, εντόπισα ένα αντίγραφο καταστίχου κεφαλοχάραττου. Επρόκειτο για το D.CMH 26721 του έτους 1715-1716.

Ζήτησα από το Οθωμανικό Αρχείο αντίγραφο και ανακοίνωσα στην Εταιρεία Κυθηραϊκών Σπουδών την πρόθεσή μου να το εκδώσω. Η πρόταση έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από τον μακαρίτη Δημήτριο Κόμη, πρόεδρο τότε της Εταιρείας Κυθηραϊκών Μελετών, ο οποίος και την εισηγήθηκε στο Διοικητικό της Συμβούλιο. Η Εταιρεία επωμίστηκε μέρος των εξόδων του ερευνητικού σταδίου της πρώτης αποστολής. Η έκδοση της πηγής και η μελέτη που τη συνόδευε καθυστέρησε εξαιτίας μιας σοβαρής περιπέτειας υγείας που ανέτρεψε για μεγάλο χρονικό διάστημα τον προγραμματισμό πολλών δραστηριοτήτων μου. Η πληροφορία στο μεταξύ ότι υπήρχε κι ένα άλλο κατάστιχο της *Τσούκας αντασί*, της ίδιας χρονιάς, στο Αρχείο Tapu ve Kadastro της Άγκυρας, καθώς και η υποψία ότι το κατάστιχο της Άγκυρας ήταν το πρωτότυπο, από το οποίο προέκυψε το αντίγραφο της Ισταμπούλ που επεξεργαζόμουν, ανέστειλε την ολοκλήρωση της έκδοσης και της μελέτης προσωρινά. Ήταν επιτακτική ανάγκη να αποκτήσω πρόσβαση στο κατάστιχο της Άγκυρας, το υπ. αρ. 128 στον κατάλογο που δημοσίευσε ο Yılmaz Kurt, γνωστοποιώντας έτσι την ύπαρξή του στην επιστημονική κοινότητα. Έπρεπε να καταβληθεί κάθε δυνατή προσπάθεια για να πειστεί η διεύθυνση του Αρχείου Tapu ve Kadastro να μου δώσει αντίγραφο του ή να μου επιτρέψει να εργαστώ in situ. Οι προσπάθειές μου προς το Αρχείο, οι εκκλήσεις μου σε συναδέλφους, όπως τον Özel Oktay (Πανεπιστήμιο Bilkent), τον Mehmet Öz (Πανεπιστήμιο Hacettepe) και τον Yusuf Sarıнай (Γενικό Διευθυντή των Αρχείων της Πρωθυπουργίας της Τουρκίας), απέφεραν τελικά καρπούς. Το κατάστιχο έφτασε φωτογραφημένο στα χέρια μου τον Σεπτέμβριο του 2008 χάρη στις προσπάθειες της μεταπτυχιακής μου φοιτήτριας Filiz Yaşar. Ευχαριστώ θερμότατα, και από τη θέση αυτή, όλους όσοι συνέβαλαν να ευοδοθεί το επιστημονικό μου αίτημα.

Σήμερα το έργο δημοσιεύεται από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, πληρέστερο, καθώς περιλαμβάνει το πρωτότυπο κατάστιχο της απογραφής των Κυθίων το οποίο στο μεταξύ εντοπίστηκε. Το ανά χείρας βιβλίο αποτελεί σχολιασμένη έκδοση του καταστίχου που φυλάσσεται στην Άγκυρα με συνεχείς αναφορές στο κατάστιχο της Πόλης σε ό,τι αφορά το δεύτερο του ήμισυ, το κατάστιχο του κεφαλοχάρατσου. Η σύνταξη της οθωμανικής απογραφής του 1715, που γίνεται αμέσως με την παράδοση του νησιού στους νέους κυρίου του,

έρχεται να συστοιχηθεί με τις βενετσιάνικες που ακολούθησαν, όταν το 1718 το νησί επανήλθε στη Γαληνότατη Δημοκρατία του Αγίου Μάρκου με τη συνθήκη του Πασσάροβιτς. Οι βενετσιάνικες απογραφές του Αρχείου των Κυθήρων, πολύτιμες πηγές, όχι αναγκαστικά μόνο για την ιστορία του νησιού, εκδόθηκαν από ομάδα ερευνητών με την καθοδήγηση της Χρύσας Μαλτέζου. Η οθωμανική απογραφή, λίγα χρόνια προγενέστερή τους, συνομιλεί μαζί τους, ιδιαίτερα με τις δύο χρονικά εγγύτερες, αυτές του 1721 και 1724, δείχνοντας τη συνέχεια στην ιστορία του νησιού, αλλά και υποδεικνύοντας τις κεντρικές διαφορές στη νοοτροπία των δύο κυρίαρχων σχετικά με τη σήμανση του τόπου και την καταγραφή των φορολογουμένων. Ουσιαστικά καταδεικνύονται τα δύο διαφορετικά συστήματα κυριαρχίας, η λογική που τα διέπει. Συνεργάζονται επίσης αργά στο να γίνουν και οι πρώτες εκτιμήσεις για πληθυσμιακά μεγέθη των κυθηραϊκών οικισμών. Για όλα όσα σημειώνω παραπάνω αρκούσε η μαρτυρία του κεφαλοχάραττου που αρχικά εντοπίστηκε στο Οθωμανικό Αρχείο της Πόλης.

Το κατάστιχο του Tapu ve Kadastro της Άγκυρας, καθώς περιλαμβάνει και την απογραφή των φόρων της αγροτικής παραγωγής του νησιού, την οποίαν όφειλαν να καταβάλλουν οι κοινότητες σε συλλογική βάση, αποτελεί εξαιρετικής σημασίας τεκμήριο για την πολιτική που ακολουθούσε το οθωμανικό κράτος τον 18^ο αιώνα απέναντι στους νεοκατακτημένους τόπους. Η πολιτική αυτή, εκτός άλλων, αποτυπώνεται κυρίως στο φορολογικό σύστημα που επιβάλλεται στον πληθυσμό. Συνεπώς, η μαρτυρία μιας φορολογικής πηγής έρχεται να ερμηνεύσει τη διπλωματική πολιτική της Πύλης, την τακτική που υιοθετεί για να προσεταιριστεί τον ντόπιο πληθυσμό προκειμένου να τον πείσει να εγκαταλείψει τον παλιό του κυρίαρχο. Και η φορολογική αντιμετώπιση του οθωμανικού κράτους ποικίλλει, όπως είναι φυσικό, ανάλογα με την περίπτωση. Ενώ λοιπόν τα νησιά του Αιγαίου και η Κρήτη μετά την πτώση του Χάνδακα πληρώνουν φόρο το πέμπτο της παραγωγής, τα Κύθηρα, μολονότι κατακτώνται μισόν αιώνα αργότερα, καταβάλλουν μόνον δεκάτη. Δεν μπορεί παρά να συμπεράνει κανείς ότι τούτο γίνεται επί σκοπόν, προς προσεταιρισμόν των Κυθηρίων, αφού οι Οθωμανοί αποβλέπουν να πάρουν το νησί που ήταν το “μάτι των Βενετών” στο Αιγαίο. Τόσο η δεκάτη όσο και οι διάφορες άλλες φορολογικές ρυθμίσεις υπέρ των Κυθηρίων, οι οποίες επικυρώνονται με

φιρμάνια που συνοδεύουν το φορολογικό κατάστιχο, δηλώνουν τον καταλυτικό ρόλο που διαδραμάτισαν ορισμένα μέλη της “Κοινότητας των Ευγενών” των Κυθηραίων στις διαπραγματεύσεις με τον επικείμενο κατακτητή, στον οποίον παραδίδουν το νησί αμαχητί, διεκδικώντας και, τελικά, διασφαλίζοντας ευνοϊκούς όρους φορολογικής μεταχείρισης.

Η έκδοση οθωμανικών πηγών είναι πάντα μια μεγάλη και επικίνδυνη περιπέτεια και απαιτεί συμπαραστάτες γερούς και σίγουρους. Ευχαριστώ τους φίλους που συνέδραμαν στην ανάγνωση μιας λέξης, στην επιβεβαίωση αμφίβολων αναγνώσεων και στον έλεγχο ορισμένων κειμένων: τον συνεργάτη μου τον Mustafa Oğuz, τον Seyit Ali Kahraman, τον Bilgi Aydın, τον Ekrem Tak, τον Veli Aydın και τον Fehmi Yılmaz. Όπως πάντα ο σχεδιασμός της έκδοσης και η ηλεκτρονική σελιδοποίηση είναι του Yücel Dağlı. Δικός του και ο σχεδιασμός του ευρετηρίου. Η ευγνωμοσύνη μου προς τον προικισμένο και γενναιόδωρο αυτό φίλο είναι τεράστια. Ευχαριστώ την Αγγελική Πανοπούλου, την Ασπασία Παπαδάκη, τον Γεώργιο Λεοντσίνη και τον Κώστα Τσικνάκη, για την προθυμία τους να με διευκολύνουν να βρω δυσεύρετες μελέτες. Ευχαριστώ τον Χαράλαμπο Γάσπαρη που μου παραχώρησε αντίγραφο της ανέκδοτης διατριβής της Μαρίας Πατραμάνη. Ευχαριστώ τους συνεργάτες μου στο Πρόγραμμα Οθωμανικών Σπουδών, τον Γιώργο Κουτζακιώτη και τον Δημήτρη Λούπη, για τη συμπαράσταση στην παραβολή των φορολογουμένων στα δύο κατάστιχα που εκδίδονται. Θερμές ευχαριστίες στη φίλη Βούλα Κόντη, την πρώτη αναγνώστρια, όπως πάντα, των δοκιμίων μου. Ευχαριστώ και πάλι την Κυθήρια φίλη Μαρία Λεοντσίνη για τη συμπαράστασή της στην περιπέτεια της έκδοσης του βιβλίου. Τόσο αυτή, όσο και ο μακαρίτης Δ. Κόμης έκαναν τα πάντα για να έχουμε σήμερα το προϊόν μιας μακροχρόνιας και επίπονης έρευνας σε μορφή βιβλίου. Δεν μπορώ να μην υπογραμμίσω κλείνοντας το προλογικό σημείωμα ότι τα Κύθηρα, αυτός ο *ανιαρός, λιμώδης, πετρώδης και διψώδης* τόπος όπως τον χαρακτήρισε το 1549 ο αρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας Μητροφάνης, έχει τη μεγάλη τύχη οι κάτοικοί του να ενδιαφέρονται για την ιστορία του τόπου τους. Το έδειξαν, εξάλλου, από πολύ παλιά, για αυτό και εμπνέουν όσους “ξένους” έρχονται να συνδράμουν.

Χριστούγεννα του 2008